

Dudácká muzika vážně i nevážně aneb Vše má své ALE

Dudy jako hudební nástroj se výrazně podílely na vývoji hudební tradice mnoha národů nejen evropských. Podle Josefa Režného jsou dudy svým technologickým vývojem i společenským uplatněním historickým dokladem hudebního odkazu minulosti. Zůstaly dodnes nejen u nás živě tradovaným či alespoň v duchu tradic udržovaným instrumentem.

Organologicky patří do skupiny dechových nástrojů s jednoduchým nebo dvojitým plátkem. Podle dalších specifik je lze dále typologicky rozlišovat: dudy

- s jednoduchou, dvojitou i trojitou melodickou píšťalou
- bezbordunové nebo s jednou, dvěma i více samostatnými bordunovými píšťalami
- dudy nafukované ústy nebo s dmýchacím měchem
- s různým způsobem držení, zdobením, laděním atd./.

Od primitivních píšťal dochází technologický vývoj nástroje až k nástroji koncertnímu Dvorské dudy francouzského baroka "musette de cour" v 17. a 18. století pronikly na koncertní podia a do šlechtických i královských salonů a neunikly ani pozornosti komponistů zvučných jmen.

V Čechách pocházejí nejstarší zmínky o dudách z 13. století, vlastní název ale poprvé až ve století patnáctém. Dudy nafukované ústy ustoupily v Čechách během 19. století dudám s dmýchacím měchem. Od 16. století byly nejoblíbenějším v kombinaci s houslemi (pův. často zkrácenými či podvázanými), asi od počátku 19. století se k této malé muzice přidal klarinet, čímž vznikla populární "**malá selská muzika**". Později se připojoval i druhý klarinet, druhé příznávkové housle a nakonec i basa. Dříve "muziku držel" dudák vlastní podupávající nohou, nejraději obutou do zvučných dřeváků. A to už tady je "**velká selská muzika**", jak ji dodnes lze slyšet u excelentních dudáckých muzik.

Dovedný dudák byl vždy oblíben, zvláště když uměl svou hru vyšperkovat pěknými variacemi, ozdobami, písničkami a osobitým humorem. Takovým byl prý pověstný Švanda dudák, pocházející z okolí Strakonice, známý z báchorky J. K. Tyla.

Dudy jsou nástroj krásný i zrádný, což dokazuje idiom Nebe a dudy či rčení: natahovat moldánky. Ale když se nástroj shodne s jiným, třeba i s lidským hlasem, vzniká líbezná nádhera.

Je to „jednoduché“ – zcela postačí dodržet pár zásad: dobrý nástroj, dobré naladění, perfektně zvládnutí techniky hry, vhodný repertoár a respekt k dudácké specifice.

A stejně ne náhodou se do dudáků a jejich kozlíka – právě pro tu nespolehlivost nástroje – strefuje řada vtípů.

Jak sladit dva dudáky? - Jednoho zastřelte. Doplňující otázka: A co když jsou tři?

Co je 100 dudáků na mořském dně? - Dobrý nápad a dobrý začátek.

ALE - otázka na závěr zní: Je to vždy pravda?

Odpověď lze najít v množství vynikajících jihočeských dudáckých muzik i dudáků jednotlivců, jejich četná vystoupení jim samým i ostatním pro potěšení i nepopsatelná atmosféra Mezinárodního dudáckého festivalu jak v rámci oficiálních programových prezentací, tak i mimo ně - jen pro potěchu duše a radost se setkání.

Dudáci byli a jsou cháska veselá, ač neoplývali hmotnými statky, rozdávali pohodu i smích, šprýmy i klípky, byli rádi viděni a bylo a je s nimi dobře.

Oženil se dudák, vzal si dudačku, měli vítr v dudách, vítr ve váčku.

A bylo to u nich jako u ptáčat, brzo měli hnízdo plné dudáčat.

Ale nouze proto přece neměli, dudali si všichni, byli veselí!

J. V. Sládek: Dudák, In: Spisy básnické: Souborné vydání ve dvou dílech. Praha, J. Otto 1907

ALE: Jakmile jde o vystoupení, nastupuje zodpovědnost: vždyť jde o „dudáckou“ čest !!!

Dokazuje to například i pečlivá příprava na festivalový program Zdeňka Bláhy, jehož specialitou (vždyť on sám je vynikajícím dudákem) je pro své programy připravit speciální hromadné autorské „povinné“ skladby.

A tak nejdříve zkouší každý sám, pak při jakékoli příležitosti „zkusmo“ před veřejností jednotlivě, s muzikou nebo třeba s vozem bouchem, poté nastupuje „secvičná“ a nakonec jakási hromadná veřejná generálka většinou při akci Hrály dudy, která má odkrýt skryté rezervy, aby byl čas ještě vše doladit.

(Stručný popis přípravy na účast dudáckých programů Mezinárodního dudáckého festivalu)

Říká se: pomyslná hranice hudební lidové modalit je řeka Morava: pro východ je tónina moll, pro západ dur ALE!

Tento vžitý model silně narušily tzv. písně Zlatokorunské („Klásterské“) uvedené v Erbenově sbírce v roce 1847 - jedná se o opisy zápisů bohužel ztraceného rukopisu(160 notací) lidového písmáka a houslisty ze Zlaté Koruny Ondřeje Hůlky (1752-1806), jež umožnil Erbenovi pořídit Ondřejův syn František (1780-1860) - a dalších etnomuzikologických výzkumů. Převládá mollová tónina harmonická, nechybí ani aiolská se zbytky dórských a lydických modů. Jsou názory, že většina písní durových tóninách=původně mollové byly přetransformovány do dur (J. Markl).

Říká se: dudy nejsou schopny hrát v mollových tóninách / pozn. čistě moll dudy z Konrádyho dílny má zpěvačka Radúza) ALE!

Převaha písně v durových tóninách (původně mollové písně si muzikanti kvůli ladění dud přetransformovali do dur. Závěr J. Markla: mollové nápěvy pravděpodobně vázaly na jiný typ ladění dud. Jinak "že diatonická durová stupnice, podle níž jsou dnes vrtány přední píšťaly českých dud nejméně od konce 18. století až dodnes, je pouze posledním článkem vývoje, jehož starší stupně se u nás nedochovaly. Ale dobrý dudák si pomůže: drží huk, moll melodii odzpívá. Nebo si nástroj upraví vyměnitelnou předničkou.

*

Z hlediska hudební lidové kultury se jižní Čechy řadí do folklórní oblasti kultury dudácko-kolečkové. Dudy tu byly poměrně dlouho určujícím hudebním nástrojem (udržely se zde, stejně jako na Chodsku, déle než jinde v Čechách jednak pro zvláštní historicko-ekonomické podmínky, jednak svými výtečnými muzikanty-dudáky i výrobci dud) a vtiskly svou hrou i charakter mnoha lidovým písní. Bohužel ale i uspíšily i zapomenutí dřívějších písní v mollových i starších tóninách.

Technika dudácké hry, diatonika durové stupnice i barvitost dudáckého tónu vtiskly jihočeským písním svůj zvláštní ráz i způsob podání. Takové písně jsou často zdobeny pestrou dudáckou ornamentikou (přírazy a odrazy, oporami, nátryly a zvláště pak hojnými legaty: oním charakteristickým „prolamováním“, „zdobením“, „mašličkami“). Jestliže samy dudy tomu nenapomohly, tedy nepotlačily další charakteristický rys lidové písně jihočeské-její volný až neurčitý rytmus (nejen u písní pastorálních, ale i tanečních). Lze předpokládat, že právě na vzniku labilních rytmů písní, na nepravidelnost metroritmické struktury se závažnou měrou dudácká hudba přímo podílela.

A právě i z dudácké hry (a z jejích možností) má jihočeská lidová píseň taneční i nepravidelnost stavby celé písně, kdy dvojtakty jsou kombinovány s trojtakty, tj. typickou melodií k tanci „do kolečka“ či „kolečko“ s furiantovým rytmem. „Kolečkový“ taneční charakter se zřetelně projevuje v rytmu hudby a zpěvů, doprovázejících tento velmi starý kolový i párový tanec; známe jihočeská kolečka tříosminová a dvoučtvrt'ová, která ještě poč. 20. století leckde na jihu Čech dožívala coby součást zvyků svatebních a masopustních.

Pěvecká interpretace

Dudácká hudba ovlivnila i jihočeský způsob zpěvu- prolamované zpívání „s kudrlinkami“. Určitá zvláštnost se objevovala i ve vícehlasech: v dvojhlasu, kdy často dochází k tzv. „převrácení“ hlasů: místo, aby druhý hlas v paralelních spodních terciích podporoval nápěv, naopak vystupuje nad hlavní melodii a ve vrchních terciích či sextách (s příležitostným „zapouštěním“ na kvartu nebo kvintu). Trojhlas byl používán příležitostně, dvojhlas občasné v třetím hlasem zapuštěn do kvinty a na závěr hlavní melodie jakoby sklouzla do kvinty vrchní. To je typické pro vyhlášený trojhlas českobudějovického Úsvitu. Nádherné celistvě trojhlasé křišťálové zpívání děvčat Prácheňského souboru ovlivnila sbormistrovská praxe Josefa Režného.

Dochází k sblížení zpěvu s barvou nebo charakteristickými zvuky nástroje: zpěvák jednak napodobuje měčivou barvu dud, jednak hlasem a vhodnými hláskami a slabikami „mluvu“ nástroje napodobuje.

Tento způsob je bravurně zachycen na zvukových záznamech starých jihočeských zpěváků v Antologii jihočeské hudby (L. Soukup) či na přílohou mikrodesece publikace Dudy a dudáci (J. Markl).

Citujme postesknutí nad porušením a necitlivostí k dudáckému charakteru vyhlášeného zpěváka Václava Krauskopfa z Těšínova nad rozhlasovou nahrávkou písně To třeboňský doubí : „To je dudácká - ale voni nezpívají jako dudácky , voni to zpívají čerstvějš.“

Marcela Macková:

„ To dudácké zpívání je ošemetná věc, snad ani jeden tón není poctivý, samá glissanda a pentličky - zkrátka vše to, co by „ u nedudáckých písní a zpěváků“ neprošlo. Je to taková specifická neuchvátaná, rytmicky uvolněná lidová koloratura. Zlomyslně tvrdím, že to, co dudák, zejména v mollové tónině, není díky technickým omezením nástroje schopen zahrát, musí zpěvák zachránit hlasem. A tak dudák jen drží huk a zpěvák variacemi svého hlasu melodii dotvoří.

A když zpívá bez dud a výše uvedená výmluva na nástroj neplatí, tak si na ty dudy svým hlasem vlastně hraje sám – a to je velká krása“.

Vynikající interpretkou dudáckého zpěvu byla Zora Soukupová a s Jiřím (Ícou) Pospíšilem tvořila dodnes naprosto nepřekonatelnou dvojici.

Ale i v současnosti máme naštěstí zpěváky, kteří to dovedou pěkně „po dudácku“ zazpívat.